

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 7/2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Юр'єва К. А., д-р. пед. наук, проф. (Харків)
- Богданова І. Є., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Нестеренко Н. П., канд. пед. наук, доц. (Харків)
- Руденко С. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 4 від 26 жовтня 2020 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2020. — Вип. 7. — 211, [1] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

й автоматизація орфографічних дій, зазначений етап є складним і довготривалим. Таким чином, четвертою складовою орфографічної навички є розв'язання орфографічної задачі. У процесі актуалізуються такі розумові дії, як аналіз, синтез, абстрагування тощо. Тут основна роль належить мовно-руховому аналізатору.

До останньої складової орфографічної навички належить самоконтроль. Одним із основних структурних компонентів дії самоконтролю забезпечує операцію порівняння, без якої неможливо здійснити сам акт письма та операцію співставлення. Поступово сформована операція стає автоматизованим засобом виконання складної дії — транслявання власної думки у писемній формі.

Отже, орфографічна навичка спирається на сформованість цілого комплексу взаємообумовлених знань, умінь і дій. Тільки за таких умов учень може застосувати теоретичні знання для пояснення написання, тобто діяти усвідомлено. Для того, щоб орфографічна дія стала автоматизованою, учню потрібно не тільки запам'ятати, а й усвідомити способи автоматизації, одним із яких є свідомий контроль, що передбачає вміння свідомо користуватися автоматизованими операціями та контролювати їх. Усвідомлена автоматизація практичних дій призводить до формування навички, яка є заключним етапом засвоєння орфографії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пентилюк М. І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: Підручник [М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна та ін.]; за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2009.
2. Пригода З. Корекція дизорфографій в учнів 5–6 класів з тяжкими порушеннями мовлення: Методичні рекомендації. К., 2014.
3. Чередніченко Н. В. Вироблення орфографічної пильності в учнів із важкими вадами мовлення. *Дефектологія*. 1999. № 2. С. 21–24.

УДК 811.161.2'42

Марина Скидан

аспірантка, наук. кер.: д. філол. наук, проф. К. Ю. Голобородько.
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ ПРИРОДНОГО ЧАСУ В МОВІ ПРОЗИ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Лінгвістичний час, який пронизує майже всі рівні мовної системи, у лінгвістиці позначають загальним терміном «темпоральність». Темпоральність — це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка, з одного боку, співвідноситься з об'єктивним (реальним) часом, з другого, — з відображенням часових характеристик і відношень дійсності у свідомості людей, тобто концептуальним і перцептивним часом.

Дослідженню часу в лінгвістиці присвячено багато робіт як вітчизняних (О. В. Бондарко, О. В. Гулига, О. І. Смирницький, Л. С. Бархударов, Н. А. Слюсарєва, Г. А. Воронцова, Н. А. Потаєнко та ін.), так і зарубіжних науковців (Ф. Палмер, О. Єсперсен та ін.) Осмислюючи час, як категорію культури, А. Я. Гуревич

стверджує, що на ранніх етапах свого розвитку людство, сприймаючи природу як циклічний рух, за допомогою природних ритмів визначало і час. Поняття часу перетиналось з поняттям органічного життя [Гуревич, с. 3]. Н.К. Рябцева, розрізняє чотири аксіологічні моделі часу, виділяючи окрім *фізичного, метафізичного* (філософського, узагальненого), *побутового* часу, ще й *духовний* час [Рябцева, с. 80]. Фізичний (природний) час, як вихідна категорія, яка дана людині зовні і є певним «назавжди заведеним природним механізмом» та характеризується об'єктивністю, елементарністю, емпіричністю, незворотністю, циклічністю.

У мовотворчості М. Вінграновського репрезентовано багатокomпонентну систему вербалізаторів часу. У результаті проведеного аналізу виявлено особливості лексичного вираження астрономічного часу, експлікацію біологічного часу засобами художнього слова, а також історичного, календарного часу. Поряд із посереднім хронологічним узгодженням зображуваних подій художній час охоплює і комплекс понять, знаків та символів із часовим значенням, що відбиті в мисленні й мові автора та реципієнта.

Диференційною ознакою мовної ідентифікації часу вважаємо наявність часової семи. Лінгвальне вираження часу відбувається через реалізацію окремих темпоральних значень, носіями яких у контексті є окремі лексичні одиниці. Носіями часової семантики в тексті є найчастіше іменники, прислівники, прикметники, дієслова, іменниково-числівникові сполуки. Крім того, розглядаємо розгорнуті контексти з темпоральним змістом.

Як зазначає О.М. Задорожна, «темпоральна лексема — експліцитний виразник певного часового інтервалу. Наприклад, слово *осінь* репрезентує осінь як пору року, *дитинство* — дитинство як частину життя людини, *століття* — століття як період історії. Проте певний часовий проміжок у поетичній мові може бути представлений імпліцитно, тобто без апелювання до лексеми-конкретизатора» [Задорожна, с. 6].

Нами здійснено комплексний аналіз образних засобів у художніх текстах М. Вінграновського, схарактеризовано епітетні конструкції, метафоричні комплекси, встановлено специфіку порівнянь із часоназвами. У роботі значення аналізованих темпоральних лексем спроектовано на їхню реалізацію в художній мові. Словесні репрезентанти часових інтервалів у художньому дискурсі зазвичай функціонують з узуальним значенням. Оскільки узуальні часові значення кодифіковані в сучасних словниках тлумачного типу, реалізацію цих значень у художньому контексті зіставлено з їхнім лексикографічним описом. Наприклад, лексикографічна фіксація слова *час* у «Словнику української мови» об'єднує шість лексико-семантичних варіантів та окремі семи.

Таким чином, художньому світу прози М. Вінграновського притаманні показники зовнішнього часу (хронологія, хронометрія) та внутрішнього часу (проекція подій на внутрішній світ — час, мить, вічність). Зображення часового плану повідомлення досягається шляхом поєднання всіх компонентів зовнішнього та внутрішнього часу. У художньому дискурсі прози М. Вінграновського спостерігаємо такі основні моделі часу: циклічна, співвідносна з описом закономірних, повторюваних подій; історична, у якій людина постає активною відносно часу і яка є лінійною моделлю, що сприяє усвідомленню послідовності чи непослідовності подій, визначає напрямок їхнього руху. Показовим є також біологічний час, оскільки автор описує життя людей, тварин і рослин.

Як показує дослідження, М. Вінграновський переважно вдається до відтворення циклічності часу. Відповідно набувають важливого значення образи пір року та частин доби. Синтагматика експлікантів астрономічного часу багатовекторна.

У художньому тексті темпоральні лексеми взаємодіють з узуальними та okazіональними предикатами й атрибутами, за допомогою яких увиразнюються характеристики зображуваного хронологічного проміжку.

Слід відзначити, що за допомогою предикатів та атрибутів вербалізуються ознаки темпоральної категорії загалом (ритмічність і темп, впорядкованість, сталість, мінливість) і певних часових інтервалів зокрема. Лексична сполучуваність часоназв у поетичному тексті сприяє взаємодії концептів «час», «простір», «людина». Тож вираження природного часу досить важливе для художнього дискурсу М. Вінграновського. Образи пір року і частин доби є найбільш частотними, передають ідею циклічності, протяжності часу. Часові образи постають як об'єкт змалювання, тому показовими є метафоричні і метонімічні контексти з темпоральною семантикою.

Установлено, що темпоральна лексика найповніше виражає свій функціонально-стилістичний потенціал у метафоричних конструкціях. У переносних значеннях відображається узагальнений погляд на предмет, в okazіональних — індивідуальний. Слово як компонент лексико-семантичної системи у метафоричному контексті втрачає свою знакову природу і трансформується в художній елемент. У метафорах з образами часу натрапляємо на ототожнення цієї категорії з людиною, представниками тваринного та рослинного світів, зі стихіями природи та предметами. Особливої виразності та динамічності зображенню метафорам із часоназвами надає осмислення автором абстрактного поняття темпоральності як чогось матеріального (як внутрішніх психічних рухів; як образів із духовної сфери). Відзначаємо й таку рису ідіостилу автора, як творення образів із семантикою міжчасся.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич А. Категории средневековой культуры. М.: Искусство, 1972. 320 с.
2. Задорожна О. М. Концепт «час» в українській поетичній мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 — українська мова. К., 2008. 23 с.
3. *Логический анализ языка: Язык и время* / РАН. Ин-т языкознания / отв. ред.: Н. Д. Арутюнова, Т. Е. Янко. М.: Индрик, 1997. 351 с.

УДК 811.161.2'42

Ярослав Скидан

аспірант, наук. кер.: д. філол. наук, проф. К. Ю. Голобородько
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ СЛОВО В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Протягом не одного десятиліття питання взаємозв'язку мови й культури залишається предметом наукових дискусій як українських, так і зарубіжних лінгвістів. Антропоцентричне розуміння мови, яка перебуває в тісних стосунках із суспільством, довкіллям, культурою, виникло у філософії та філології дуже давно. Науково обґрунтувати мовно-культурні відносини ще з кінця XVIII — II половини

Олена Джура ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІФОЛОГЕМ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ОДИНИЦЬ (НА МОВНОМУ МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ТИСЯЧОЛІТНІЙ МИКОЛАЙ» П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)	162
Наталя Ісакова ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ІМЕННИКИ ЯК ВИЯВ МОВОСТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО	166
Ольга Коваль МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В 11 КЛАСІ	168
Ольга Колосова СХІД І ЗАХІД З'ЄДНАЛА ПОЕЗІЯ: ЛІНГВОХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ВІЙНИ	170
Олена Кукіна МОВНИЙ ОБРАЗ ЖІНКИ В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ ЧУГУЇВСЬКИХ ЗМІ	173
Аліна Меделяєва ХУДОЖНЬО-СМИСЛОВИЙ КОД «ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА» В СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ «КИЇВСЬКА РУСЬ» (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО	177
Тетяна Ніфантьєва ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ В 5 КЛАСІ	180
Марина Скидан ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ ПРИРОДНОГО ЧАСУ В МОВІ ПРОЗИ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО	182
Ярослав Скидан МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ <i>СЛОВО</i> В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ	184
Вікторія Соприкіна УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ В ПСЕВДОНІМІКОНІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ	186
Олена Титаренко ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНИЙ МОДУС ТЕКСТІВ ОКСАНИ ЗАБУЖКО: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ РІВЕНЬ ТЕКСТОВОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	188
Вікторія Усатенко ЛОГІКО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ТЕКСТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ	190
Олена Фурат КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗУ ЧОРНОБИЛЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ПОСТАНОВКА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ	193
Тетяна Чернецова СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»	195
Анна Штефан ДІАЛЕКТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ»	197
Юлія Шевченко АКТУАЛІЗАЦІЯ МІФІЧНИХ І КАЗКОВИХ МОТИВІВ У ПОВІСТІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ»	199